

УДК 334.72

Бицюра Ю. В.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ РІЗНИХ ФОРМ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

В результаті ринкової трансформації національної економіки в Україні була сформована нова система відносин власності, у якій швидкими темпами значна частка державної власності трансформувалась у колективну, акціонерну та приватну форми власності. Поки що в Україні не вдалось запровадити ефективні правові та організаційні механізми реалізації переваг різних форм власності, створити сприятливі умови для нагромадження фізичного та людського капіталу, розробити дієві механізми управління ним тощо. Приватизація не виконала завдання формування ефективних власників, зацікавлених у зростанні інвестиційної привабливості власних підприємств, прискореному оновленні матеріально-технічної бази виробництва, його екологізації.

Теоретичні засади дослідження проблем власності та визначення ефективності діяльності підприємств різних форм власності відображені в працях відомих зарубіжних та вітчизняних вчених: А. Гальчинського, В. Гейця, Т. Веблена, Дж. Гелбрейта, К. Маркса, С. Мочерного, О. Пасхавера, В. Радченка, В. Рибалкіна, Л. Федулової, А. Чухна, Й. Шумпетера та ін.

У роботах вітчизняних та зарубіжних вчених недостатньо досліджується взаємозв'язок між структурою власності, яка склалася в національній економіці, та результатами господарської діяльності суб'єктів різних форм власності. Потребує глибшого аналізу стан ефективності використання ресурсів суб'єктами державної, колективної, акціонерної та приватної форм власності.

Метою дослідження є аналіз ефективності діяльності підприємств різних форм власності в Україні.

Критерій, на основі якого можна робити висновок про переваги форми власності, полягає не в тому, велике чи дрібне господарство і якою мірою воно усупільнене, а в тому, чи відповідає форма власності і форми її реалізації вимогам розвитку продуктивних сил, чи допомагає ефективно використовувати ресурси [1, с. 179].

Приватна власність на засоби виробництва є базисним елементом ринкової економіки. З одного боку, приватна власність має високу суспільну корисність та ефективність – сприяє демонополізації економіки, посилює в ній конкурентні основи, робить її більш гнучкою, здатною до швидкої саморегуляції без бюджетних ін'єкцій; вона успішно вирішує чимало соціальних функцій тощо. З іншого – приватна власність несе в собі ряд негативних сторін: породжує заздрість, а при певних умовах – експлуатацію людини людиною, веде до нетрудової майнової диференціації людей і їхніх прибутків, призводить до заострення соціальних відносин [2, с. 179].

Прихильники ліберальних поглядів на функціонування національної економіки, розглядають державну власність як антипод економічної свободи та конкуренції і головну перешкоду на шляху впровадження ринкових принципів господарювання. А звідси робляться хибні висновки про необхідність усунення та мінімізацію державної власності у національній економіці. Незважаючи на необхідність посилення впливу держави в умовах нестабільності, в Україні з молотка продаються стратегічно важливі підприємства енергетики, зв'язку, а на черзі й земля.

Підприємства, засновані на недержавній власності, займають все більшу частку у загальній кількості підприємств, основних засобів та у виробництві в Україні, здійснюючи тим самим значний вплив на економічну, соціальну та екологічну сфери. Саме тому, на сучасному етапі розвитку колективних, акціонерних та приватних суб'єктів власності в Україні, актуальною проблемою є комплексний аналіз соціально-економічних наслідків діяльності підприємств зазначених форм власності.

В Україні відбулося активне формування суб'єктів колективної та приватної форм власності. Якщо на початок 1997 р. було 173633 об'єктів ЄДРПОУ приватної форми власності, то на початок 2004 р. їхня кількість становила 290304 од. (зросла на 67,2%). В Україні домінують підприємства колективної форми власності. Так, за період 1997–2004 рр. їхня кількість зросла з 340618 до 564500 од. (на 65,7%), а їх частка у загальній кількості об'єктів ЄДРПОУ є найбільшою і зросла з 55,3% до 57,5%. В ході приватизації зменшилась кількість державних підприємств (з 52836 до 42935 од., тобто на 18,7%) [3, с. 307; 4, с. 319].

Зазначимо, що Державна служба статистики України починаючи з 2005 р., не веде облік узагальнених даних господарської діяльності підприємств за різними формами власності, що унеможливує здійснення глибокого сучасного аналізу структури національної економіки за формами власності.

Найбільший внесок в обсяг промислового виробництва в Україні у 1992 р. здійснювали державні

підприємства (81,0%), а у 2003 р. – суб'єкти колективної форми власності (80,9%), частка державних підприємств зменшилась до 14,5%, а приватних становила лише 1,8%. Частка суб'єктів акціонерної власності у загальному обсязі промислового виробництва є найбільшою серед підприємств інших форм власності (62,4%), а частка акціонерних товариств у загальній кількості промислових підприємств становила лише 11,6% [5, с. 318-319].

За період 1990–2003 рр. структура власності на основні засоби виробництва в Україні зазнала значних змін, а саме: частка державної і комунальної власності зменшилась з 81,3 до 54,7%, колективної – зросла з 13,3 до 40,7%, а приватної – зменшилась з 5,4 до 4,2% [5, с. 314; 6, с. 345].

Дослідження ефективності підприємств різних форм власності потребує аналізу результатів діяльності цих підприємств за такими показниками, як: внесок у суспільне виробництво, продуктивність праці, фондодідача, рентабельність та ін. В цілому, сутність ефективної реалізації суб'єктів власності полягає в їх функціонуванні в тих сферах, галузях, секторах, у яких результати їхньої діяльності були б вищими порівняно з іншими.

Одним з аргументів реформаторів необхідності приватизації було твердження про низьку ефективність підприємств державної форми власності. Проте, аналіз рівня їх соціально-економічної ефективності спростовує вищезазначене твердження. Так, у розрахунку на одне підприємство у 2003 р. на державну форму власності припадало 34,207, на колективну – 6,009, а на приватну – лише 0,353 млн грн. обсягу промислової продукції [5, с. 106, 317]. Рентабельність виробленої продукції на державних підприємствах досягла рівня 12,1%, на приватних – 13,3%, а на колективних – 8,2% [5, с. 316]. Отже, державні підприємства до недавнього часу мали потужну промислову виробничу базу і високу рентабельність.

Саме державні і комунальні підприємства забезпечують вищу зайнятість порівняно з підприємствами інших форм власності. Так, за період 1999–2003 рр. кількість зайнятих у розрахунку на один об'єкт ЄДРПОУ на державних і комунальних підприємствах хоча і зменшилась з 90 до 69 осіб, проте є найвищою; на приватних підприємствах – зросла з 15 до 21 особи; на колективних – зменшилась з 16 до 11 осіб [3, с. 307, 365; 4, с. 319; 5, с. 386].

Про високий рівень соціальної орієнтованості державних підприємств свідчить аналіз структури витрат на виробництво. Так, частка витрат на оплату праці на державних підприємствах була найвищою і становила 21,2%, а частка витрат на відрахування на соціальні заходи – 7,8%. На колективних підприємствах відповідні показники становили 11,0% і 3,5%, а на приватних 14,0% і 2,3%.

Висновки. Аналіз соціально-економічної ефективності підприємств різних форм власності показав, що державні підприємства за окремими показниками господарської діяльності є ефективнішими, а саме за: чисельністю зайнятих, обсягом промислової продукції у розрахунку на одне підприємство, рентабельністю виробленої продукції, матеріаломісткістю та ін. Такі дані свідчать, що на державних підприємствах було сконцентровано значні обсяги капіталу і промислового виробництва; вони мають високу соціальну зорієнтованість. Якщо б більшість державних підприємств не була штучно доведена до банкрутства і "прихватована", то вони б могли достойно конкурувати з приватними та колективними підприємствами, показуючи високі результати господарської діяльності. Отже, приватизація була спрямована в першу чергу на розподіл національного багатства і зміну суспільного ладу, а не на підвищення соціально-економічної ефективності діяльності підприємств.

Використана література:

1. Рибалкін В. О. Теорія власності / В. О. Рибалкін, І. В. Лазня. – К. : Логос. 2000. – 279 с.
2. Економічна теорія: Політекономія : підручник / за ред. В. Д. Базилевича. – 6-те вид., перероб. і доп. – К. : Знання-Прес, 2007. – 719 с.
3. Статистичний щорічник України за 2001 рік / Держ. комітет статистики України ; [за ред. О. Г. Осауленка]. – К. : Техніка, 2002. – 644 с.
4. Статистичний щорічник України за 2004 рік / Держ. комітет статистики України ; [за ред. О. Г. Осауленка]. – К. : Консультант, 2005. – 591 с.
5. Статистичний щорічник України за 2003 рік / Держ. комітет статистики України ; [за ред. О. Г. Осауленка]. – К. : Консультант, 2004. – 631 с.
6. Статистичний щорічник України за 1996 рік / Держ. комітет статистики України ; [за ред. О. Г. Осауленка]. – К. : Українська енциклопедія, 1997. – 618 с.

Аннотація

Определены теоретические и практические основы анализа эффективности форм собственности. Выявлены тенденции изменения структуры национальной экономики за формами собственности в трансформационной экономике Украины. Проанализированы социально-экономические результаты деятельности субъектов государственной, коллективной, акционерной и частной форм собственности по таким показателям, как: производительность труда, рентабельность, фондоотдача.

Annotation

Theoretical and practical bases of analysis of efficiency of patterns of ownership are certain. The tendencies of change of structure of national economy are found out after the patterns of ownership in the transformation economy of Ukraine. The socio-economic results of activity of subjects are analysed by state, collective, joint-stock and private patterns of ownership on such indexes, as: the labour productivity, profitability, capital ratio.